

KAROLINA I. KALETA ORCID: 0000-0001-8655-882X

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Jagielloński

Serbski pryzmat – refleksje wokół Festiwalu w Suboticy

Abstrakt: Recenzja poświęcona została 28. Międzynarodowemu Festiwalowi Teatrów dla Dzieci w Suboticy (Serbia), w którego programie znalazło się 12. Forum Naukowe, skupiające międzynarodowe grono niemal 40 badaczy akademickich oraz twórców adresujących swoje prace do najmłodszych odbiorców. Od pierwszej edycji patronem Festiwalu jest Henryk Jurkowski – wybitny polski historyk teatru lalek, zaś w tegorocznym programie Forum znalazły się 2 referaty autorstwa polskich badaczek. W recenzji przeanalizowano najbardziej interesujące wystąpienia poświęcone współczesnej dramaturgii i literaturze dla dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu kulturowego, w jakim funkcjonują, co było istotne z perspektywy porównań pomiędzy dziełami irańskimi, nowozelandzkimi i serbskimi. Punktem odniesienia dla tych refleksji stała się polska twórczość dramatopisarska, publikowana przede wszystkim w „Nowych Sztukach dla Dzieci i Młodzieży”. Udział w 28. Międzynarodowym Festiwalu Teatrów dla Dzieci w Suboticy i 12. Forum Naukowym odbywał się w ramach projektu „Interdyscyplinarne badania nad dramatem i teatrem dla młodych odbiorców” finansowanego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w konkursie „Najlepsi z najlepszych 4.0”.

Słowa kluczowe: dramat dla dzieci, teatr dla dzieci, festiwal, Serbia

Serbian Prism – Reflections after Festival in Subotica

Abstract: The aim of this paper is to review the 28th International Festival of Children's Theatre in Subotica (Serbia) and the 12th Scientific Forum taking place during the festival and gathering international group of almost 40 researchers and artists addressing their works to the youngest audience. Henryk Jurkowski – a prominent Polish historian of a puppet theatre – has been a patron of the event from its first edition. This year, two presentations of Polish researchers were included in the programme. In the review, there were analyzed the most interesting lectures considering contemporary drama and literature for children with a particular emphasis on cultural context in which they exist, which was essential to make a comparison between the Iranian, Serbian and New Zealand texts. Polish drama, published mostly in “The New Plays for Children and Young People” was an important reference point. The participation in the 28th International Festival of Children's Theatre in Subotica and the 12th Scientific Forum was a part of the project “Interdisciplinary research on drama and theatre for young audience: financed by Ministry of Education and Science in the contest “The Best of the Best 4.0”.

Keywords: drama for children, theatre for children, festival, Serbia

Towarzyszące 28. edycji Międzynarodowego Festiwalu Teatrów dla Dzieci w Suboticy 12. Forum Naukowe, skupiające badaczy i artystów tworzących dla młodych odbiorców, jest wydarzeniem, któremu warto poświęcić uwagę z co najmniej kilku istotnych powodów. Choć w tym roku wśród spektakli konkursowych nie było propozycji z Polski, to w programie konferencyjnym znalazły się referaty dotyczące obecności myśli Jana Dormana w krajach byłej Jugosławii oraz historii Ogólnopolskiego Festiwalu Teatrów Lalek w Opolu. Ponadto wydarzeniu patronuje Henryk Jurkowski, którego znaczenie dla rozwoju lokalnego życia artystycznego i badań nad sztuką dla dzieci było wielokrotnie podkreślane zarówno przez przewodniczącego jury Jovana Carana, jak i w trakcie obrad naukowych. Kolejnym argumentem za bliższym przyjęciem się Forum w Suboticy jest stosunkowo małe rozpoznanie bałkańskiej dramaturgii dla młodych odbiorców w Polsce – wśród tekstów drukowanych m.in. w „Nowych Sztukach dla Dzieci i Młodzieży” można natrafić na twórczość autorów węgierskich czy rumuńskich, z kolei z dramatopisarzami czeskimi, słowackimi i rosyjskimi zapoznają polską publiczność reżyserzy z tych krajów, goszczący często w naszych teatrach, zaś w przypadku twórców chorwackich, serbskich, a także bośniackich o wiele trudniej znaleźć przykłady takiej współpracy. Wreszcie – zdalna forma konferencji umożliwiła udział specjalistom z bardzo odległych regionów, jak: Nigeria, Iran, Indie i Nowa Zelandia (Lutfest Subotica, 2021), którzy w swoich wystąpieniach odnosili się do regionalnej specyfiki warunkującej powstawanie literatury dla dzieci oraz jej badanie.

Warto podkreślić, że wśród referatów zaprezentowanych przez niemal 40 naukowców i artystów, pandemia koronawirusa i jej negatywne konsekwencje dla świata sztuki nie były kwestiami dominującymi. Wyraźnie widoczny stał się natomiast kontrast pomiędzy tym, co można uznać za „lokalną problematykę” dla konkretnych krajów i rozwijającej się w nich sztuki. Na Bałkanach jest to ciągła konieczność zmagania się z wojenną przeszłością, która nieustannie powraca jako niewypowiedziany kontekst wielu utworów. Potrzeba przepracowania tematu – według Milicy Šećerov – wpływa przede wszystkim od młodych odbiorców, gdyż niektórzy dorośli nadal starają się przemilczeć tę sprawę, nakładając na nią kulturowe tabu (Šećerov, 2022: 301–306). Z konieczności jego przełamania powstał tekst *Heroj Pinki utca 90¹*, o którym opowiadał współautor Róbert Molnár, podkreślając znaczący wpływ odbiorców na ostateczny kształt dzieła uzyskiwany przy każdym kolejnym wykonaniu. Utwór, rozpoczynający się od rozmowy ze słuchaczami o nadchodzących urodzinach, wymarzonych prezentach i rodzinnych przyjęciach, stopniowo osuwa się w stronę wspomnień głównego bohatera, związanych z wyjątkowo smutnym świętowaniem wśród odgłosów strzałów i eksplozji. Granice między

¹ Tytuł dramatu zawiera odwołanie do postaci Boško Palkovljevića, ps. „Pinki”, jugosłowiańskiego bohatera narodowego, członka antyfaszystowskiej partyzantki walczącej podczas II wojny światowej.

rozmową, literaturą i teatrem są w tym przypadku bardzo trudne do wskazania, gdyż formalny synkretyzm stanowi konstytutywną cechę tego utworu i wyróżnia go na tle innych tekstów podejmujących zagadnienia pamięci i postpamięci w odniesieniu do jugosłowiańskiego konfliktu.

Aktywne uczestnictwo docelowej grupy adresatów utworu na etapie tworzenia tekstu było również istotnym kontekstem *case study* zaprezentowanego przez Kerryn Palmer, dramatopisarkę, pedagog teatru i reżyserkę z Nowej Zelandii. Artystyczny eksperyment, dzięki któremu powstała sztuka teatralna (w późniejszym czasie zaadaptowana przez profesjonalny teatr, ale przeznaczona także dla amatorskich zespołów szkolnych), zaistniał poprzez zaangażowanie do projektu córki Palmer oraz kilkorga zaprzyjaźnionych z nią rówieśników. Rola dorosłych, zawodowych twórców polegała jedynie na artystycznym stymulowaniu młodzieży, sugerowaniu pewnych rozwiązań i wskazywaniu możliwości, natomiast ostateczna decyzja należała do nastolatków. Głównymi problemami, które zdecydowali się poruszyć autorzy, były hejt i prześladowanie w internecie. Znamienne, że zjawiska te dotknęły młodych ludzi nie tylko przed podjęciem współpracy dramatopisarskiej, ale też w trakcie projektu. Należy zaakcentować, że to właśnie uczestnictwo w przygotowaniach dramatu oraz jego scenicznej realizacji było powodem szyderstw i szykan ze strony otoczenia. Część z nich poddano artystycznej obróbce. Materiał ten (po przetworzeniu) włączono do tekstu dramatu i opatrzono komentarzem podkreślającym autentyczność przedstawionych fragmentów. Wnioski z pracy nad tym projektem przeanalizowano szerzej i zaprezentowano w publikacji *Child's Play: Devising Intergenerational Collaborative Theatre With and For Young People in Aotearoa New Zealand* (Palmer, 2021). Wśród polskich autorów tworzących dla nastoletnich odbiorców tego typu zabiegi są jeszcze relatywnie rzadko spotykane, zarówno w kwestii podjęcia współpracy z grupą docelową, jak i operowania materiałami źródłowymi. W pierwszym przypadku jednym z nielicznych przykładów jest *Drapando*, czyli *atak zamszałego starucha* Szymona Jachimka (2020: 37–94), napisane we współpracy z córką autora, cierpiącą na atopowe zapalenie skóry (AZS – w dramacie skrót ten rozwijany jest jako tytułowy atak zamszałego starucha). Z kolei Marcin Teodorczyk w *BlackPink* posłużył się licznymi cytatami z wypowiedzi gimnazjalistów. Uczniowie opublikowali je w serwisach społecznościowych po samobójczej śmierci nastoletniego Dominika Szymańskiego z Bieżunia. Kontynuowali w nich homofobiczne ataki względem zmarłego chłopaka (Teodorczyk, 2019: 291:327).

Ilustracyjność inscenizacji teatralnych, cechująca wiele spośród nagrodzonych podczas festiwalu przedstawień, była istotnym kontekstem w trakcie wystąpienia Maryam Kazemi i Poupak Azimpour Tabrizi – dwóch badaczek z Iranu, w którym uwarunkowania polityczne, kulturowe i społeczne mają kluczowe znaczenie dla charakteru powstającej tam sztuki. Wywodzący się z islamu zakaz tworzenia obrazów przedstawiających ludzi lub zwierzęta wymusił na artystach rozwinięcie innych sposobów ozdabiania dzieł – ornamentami

roślinnymi bądź geometrycznymi czy wyrafinowaną kaligrafią. Ilustracje, zamieszczone w dziełach literatury dziecięcej, niejednokrotnie stanowią równie istotną część książki co treść, zatem zrezygnowanie z nich stanowiłoby dużą stratę. Wspomniany zakaz nie jest wprawdzie rygorystycznie przestrzegany – stąd dostęp chociażby do picturebooków. Jednak w środowiskach konserwatywnych i ortodoksyjnych (dominujących obecnie na scenie politycznej) nie są one dobrze postrzegane. Z tego powodu funkcję swego rodzaju ilustracji w pewnych sytuacjach pełnią spektakle teatralne, lecz i w tym zakresie obowiązują liczne ograniczenia związane z projektowaniem kostiumów (konieczność zasłaniania włosów w przypadku kobiet) czy zachowaniem na scenie. Wyzwania, z którymi mierzą się irańscy twórcy, są w wielu przypadkach całkowicie obce przedstawicielom zachodniego kręgu kulturowego. Dlatego też lokalna sztuka posiada oryginalny charakter. Ominięciu cenzury służy m.in. powszechne stosowanie lalek i granie spektaklu w dwóch planach jednocześnie – większość scen wykonywana jest w żywym planie, natomiast te, które naruszają zasady islamu (np. wspólny taniec kobiety i mężczyzny niebędących małżeństwem), przedstawiane są poprzez formy plastyczne.

Lokalna specyfika w nieco inny sposób naznaczyła również wystąpienie Anastasiji Kolesnikowej z Saratowskiego Akademickiego Teatru Młodych im. A. Kiselewa, które dotyczyło zajęć literaturoznawczych skierowanych do dzieci i młodzieży i inspirowanych metodą Stanisławskiego (TUZ Saratov, 2021). Organizowane spotkania dotyczą zarówno klasyki literatury z kanonu lektur szkolnych, jak i współczesnych utworów (w tym dramatów wystawianych w teatrze), jednakże zamiast typowych pytań dotyczących przeczytanej książki, odbiorcy są zachęceni do innego rodzaju refleksji i zagłębienia się w psychikę oraz motywacje poszczególnych postaci. Wiele uwagi poświęca się kontekstom historycznemu i społecznemu, które w dużej mierze warunkują zachowania i reakcje publiczności. W dalszej części zajęć uczestnicy są zachęceni do odgrywania wybranych scen, „dopisywania” kolejnych i przewidywania, jak mógłby zachować się dany bohater lub kim byłby współcześnie. Rezultatami prac są: etiudy sceniczne, miniatury literackie i projekty kostiumów lub ilustracji. Popularność programu, który pierwotnie miał charakter promocyjno-pilotażowy, sprawiła, że obecnie włączają się do niego kolejne szkoły z Saratowa, zaś teatralni edukatorzy organizują też zajęcia dla nauczycieli, aby w przyszłości mogli oni samodzielnie prowadzić własne warsztaty.

Chociaż przytoczone powyżej wystąpienia badaczy literatury oraz twórców dla dzieci stanowią jedynie fragment bogatego programu konferencyjnego, to dają wyobrażenie o zróżnicowaniu tego wydarzenia, a także całego Międzynarodowego Festiwalu Teatrów dla Dzieci, w ramach którego miały miejsce. Z jednej strony część z nich mogła stanowić duże zaskoczenie ze względu na różnice kulturowe czy oryginalne podejście do sztuki, z drugiej strony – nie brakowało też nieoczekiwanych podobieństw i zbieżności. Z pewnością może cieszyć fakt, że pomimo trudnych warunków epidemiologicznych zdecydowa-

na większość wydarzeń artystycznych odbywała się stacjonarnie, a odbiorcy mieli możliwość bezpośredniego obcowania z aktorami, animatorami i prelegentami. Z perspektywy polskiej publiczności zarówno festiwal, jak i forum naukowe mogą stanowić zachętę do sięgnięcia po literaturę z krajów południowośłowiańskich, która bez wątpienia ma bardzo wiele do zaoferowania czytelnikom oraz potencjalnym realizatorom teatralnym lub filmowym.

BIBLIOGRAFIA

- Jachimek, S. (2020). Drapando, czyli atak zamszałego starucha. *Nowe Sztuki dla Dzieci i Młodzieży*, 47, 37–94.
- Lutfestival Subotica, International Children's Theatre Festival. (2021). Forum. Pobrano z: <https://www.lutfestsubotica.net/en/archived/forum-2>.
- Palmer, K. (2021). *Child's Play: Devising Intergenerational Collaborative Theatre With and For Young People in Aotearoa New Zealand*. Pobrano z: <https://doi.org/10.26686/wgtn.14113007.v2>.
- Šećerov, M. (2022). Theatre and education: the importance and possibilities of applying the methodology of theatre in education – the way to a “new” theatrical expression and the important role of theatre outside the strict framework of theatre as an institution. W: Đerić, Z., Prpa Fink, M. (red.), *Theatre for Children – Artistic Phenomenon* (301–306). Novi Sad, Subotica: Theatre Museum of Vojvodina, Open University Subotica, International Festival of Children's Theatres.
- Teodorczyk, M. (2019). BlackPink. *Nowe Sztuki dla Dzieci i Młodzieży*, 45, 291–327.
- TUZ Saratov Academic Kiselev Youth Theater. (2021). School Asset. Pobrano z: https://tuz-saratov.ru/school/school_aktiv.php.